

Конторе дел по расселению колонистов, Т. 3: 1.03. – 29.03. 1801 г., 57 арк.

6. Громько М. М. Территориальная крестьянская община Сибири (30-е гг. XVIII – 60-е гг. XIX в.) / М. М. Громько // *Крестьянская община в Сибири XVII – начала XX в. – Новосибирск: изд-во «Наука» Сибирское отделение, 1977. – С. 33–103.*

7. Миненко Н. А. Традиционные формы расследования и суда у русских крестьян Западной Сибири в XVIII – первой половине XIX в. / Н. А. Миненко // *Советская этнография. – 1980. – № 5. – С. 21–33.*

8. Балагуров Я. А. Притисные крестьяне Карелии в XVIII–XIX вв. / Я. А. Балагуров. – Петрозаводск: Карельское книжное издательство, 1962. – 352 с.

9. Хайрутдинов Р. Р. Управление государственной деревней Казанской губернии (конец XVIII – первая треть XIX в.) / Р. Р. Хайрутдинов. – Казань: изд-во Института истории АН Республики Татарстан, 2002. – 224 с.

Б. В. Малиновський

ПОЧАТОК ПЕРЕГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ ВІЙСЬКОВОЇ ДОПОМОГИ УНР (БРЕСТ-ЛИТОВСЬК, ЛЮТИЙ 1918 Р.)

Статтю присвячено початковому етапові переговорів у Брест-Литовську щодо надання Німеччиною й Австро-Угорщиною військової допомоги УНР (лютий 1918 р.). Обговорювали можливість посилити армію УНР, приєднавши до неї Легіон українських січових стрільців і сформовані в Німеччині та Австро-Угорщині частини з українців – військовополонених. Також було порушене питання про введення в УНР власне німецьких і австро-угорських військ.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Німеччина, Австро-Угорщина, Брестський мир, військова допомога, Перша світова війна.

The article is devoted to the initial phase of negotiation in Brest-Litovsk about giving military assistance to the Ukrainian People's Republic by Germany and Austro-Hungary (February, 1918). Possibility to strengthen the UPR army by adding the Legion of Ukrainian Sich Riflemen and units of Ukrainian prisoners of war formed in Hungary and Austro-Hungary is discussed. The question of arrival of German and Hungarian troops in the UPR is touched upon.

Key words: Ukrainian People's Republic, Germany, Austria-Hungary, Brest Peace, military aid, World War I.

На переговорах у Брест-Литовську «питання про збройну допомогу поставлене було не зовсім ясно», про це писав у своєму нарисі історії революції в Україні Д. Дорошенко [1, 97]. Чого саме прагнула українська сторона, розпочинаючи переговори про військову підтримку? Яка форма підтримки влаштовувала уряд УНР? Пропонована розвідка є спробою знайти відповіді на ці запитання. Окреслену тему раніше спеціально не вивчали, хоч перебіг переговорів про введення в УНР військ Центральних держав неодноразово висвітлювали в науковій літературі [2, 267–273; 3, 83–101; 4, 93–96; 5, 105–110; 6, 63–66].

Рішення звернутися до Центральних держав по військову допомогу було ухвалене вищими посадовцями УНР, імовірно, наприкінці січня 1918 р., коли до Києва наближалися загопи більшовиків. Певно, ініціатива належала голові Центральної Ради М. Грушевському [2, 267]. Принаймні, він активно підтримував це рішення [7, 36], переконував незгодних

у керівництві УНР. Так, начальник штабу Київського військового округу О. Греків став свідком суперечки з цього приводу між М. Грушевським і представниками командування армії УНР. У суперечці С. Петлюри та командувача округу М. Шинкаря, які пропонували покладатися лише на власні сили, Грушевський доводив, що без сприяння союзників українська держава встояти не зможе. «Ясно було, що він розумів під тим німців, але не називав їх», – писав у спогадах О. Греків [8, 24].

Складно з'ясувати, яку форму допомоги вважали бажаною очільники УНР. Очевидно, про введення в Україну власне німецьких та / або австро-угорських військ спершу не йшлося. Точніше, таку можливість не відкидали, але розглядали її як крайній засіб. М. Грушевський зазначав: «З різних поглядів це не була приємна перспектива. Можна було наперед знати, що вступ німецьких військ на Україну дасть привід до агітації проти Центральної Ради з різних сторін, може викликати тривогу і невдоволення серед широких кіл людної, серед селянства – цієї головної підстави української державності» [7, 36].

З огляду на такі міркування більш прийнятним здавався інший варіант – домовитися з керівництвом Центральних держав про формування підрозділів із вояків – українців, яких утримували в австро-угорських і німецьких таборах для військовополонених. Загалом планували залучити до 30 тис. вояків [1, 97], однак цей план також мав вади. По-перше, становила сумнівні надійність нових військ: було невідомо, чи погодяться колишні полонені битися за УНР і чи вони взагалі будуть згодні (і здатні) воювати. По-друге, могло виникнути тертя між рядовими й офіцерами, які в полоні перебували в різних таборах. Нарешті, залишалось без відповіді основне запитання: «Як скоро можуть бути ці частини зорганізовані і чи досить буде цих частин для піддержання ладу на Україні» [9, 206].

Крім колишніх полонених, на захист УНР зі згоди австро-угорського командування мали стати частини з українців на австро-угорській службі, насамперед Легіон українських січових стрільців [9, 211–212].

Узяти участь у переговорах про створення частин із військовополонених погодився член президії Спілки визволення України О. Скоропис-Йолтуховський, який у січні 1918 р. перебував у Києві. Коли він вирушав до Бреста, М. Грушевський і міністр судових справ УНР М. Ткаченко дали йому доручення «добиватись у німців дозволу на негайне формування з полонених військових частин, які б йшли рятувати український уряд» [10, 37].

Основну роль у переговорах мали відігравати члени делегації УНР на мирній конференції в Бресті О. Севрюк, М. Любинський і М. Левитський. Перед від'їздом до Бреста вони отримали настанови від М. Грушевського [11, 67; 12, 159–160]. Ішлося про зміст майбутнього мирного договору, а також, очевидно, і про умови надання військової допомоги. О. Севрюк наголошував у спогадах, що можлива участь у воєнних діях в Україні власне австрійських, угорських або німецьких військ не обговорювали: «Про можливість «приятельського» приходу німців на Україну ніколи, оскільки пригадую, до 9-го лютого 1918 р. в делегації не говорилось й ніколи (це я підкреслюю) не було про це мови з австро-німецькими делегатами до заключення миру; не було про це мови й під час нашого побуту в Києві» [12,

159–160]. Очевидно, вказівки М. Грушевського стосувалися лише питання про частини з військовополонених і січових стрільців.

О. Севрюк та М. Любинський виїхали з Києва 29 січня 1918 р. і вранці 1 лютого прибули до Бреста [10, 304]. Під час зупинки у Львові О. Севрюк через В. Панейка передав прохання до галицьких політиків сприяти наданню військової допомоги – «домагатися помочі УСС» [11, 68].

Тим часом становище уряду УНР погіршувалося. Із 28 січня 1918 р. у Києві точилися вуличні бої між прихильниками і противниками Центральної Ради. 5 лютого штурм міста розпочали «армії» Муравйова. Збройні сили УНР загалом нараховували не більше 2 тис. вояків. Сподіватися на прибуття до Києва додаткових сил з інших регіонів України уряду УНР було годі: Південь, Лівобережжя та значну частину Правобережжя контролювали радянські війська [13, 127–172]. 5 лютого 1918 р. голова Ради народних міністрів УНР В. Голубович у телеграмі до членів делегації УНР на переговорах у Бресті підтвердив необхідність військової допомоги [11, 316].

Напередодні підписання мирного договору В. Голубович відвідав Брест і провів нараду з членами делегації УНР. Очевидно, була остаточна домовленість, яким чином і в якій формі українська сторона мала забезпечити собі збройну підтримку [14, 135–136]. Судячи з подальших дій українських дипломатів, вони не мали відразу безпосередньо просити про допомогу, їм доручали спочатку провести попередні консультації, з'ясувати, чи можна взагалі розраховувати на підтримку. Українські представники мали спершу домовлятися не про захист УНР силами німецьких та австро-угорських військ, а про постачання зброї, про створення частин із військовополонених і про переведення до України підрозділів австро-угорської армії з галичан, насамперед Легіону українських січових стрільців.

Церемонія підписання договору про припинення війни між країнами Четвертого союзу та УНР відбулася в ніч із 8 на 9 лютого 1918 р. 9 лютого 1918 р. під натиском радянських військ рештки армії УНР залишили Київ. 9 або 10 лютого 1918 р. («або на перший, або на другий день після підписання мирного договору») [14, 136] українські дипломати в Бресті провели перші консультації з представниками Центральної держави щодо надання військової допомоги. Крім членів делегації УНР О. Севрюка, М. Левитського та М. Любинського, у переговорах із боку УНР брали участь західноукраїнські політики М. Залізняка і П. Плевака, які отримали від української делегації формальні повноваження [14, 136–137].

Під час перших нарад українські дипломати применшували масштаби поразок армії УНР, прагнучи створити в представників Центральної держави враження, що потреба УНР у військовій підтримці хоч і справді існувала, але не була гострою й нагальною. О. Севрюк запевняв австро-угорського представника Ф. Візнера в здатності української армії самотужки здолати наявні в Україні сили більшовиків. Допомога ж з боку Центральної держави начебто була необхідна для того, щоб завадити більшовикам залучити до агресії проти УНР війська, які вивільнялися після виходу Росії зі Світової війни [15, 276].

Представники УНР також спробували зіграти на страхах союзників перед підступами Антанти. О. Севрюк «строго конфіденційно» розповів австрійським дипломатам, що, як стало відомо урядові УНР, більшовики в Україні діяли за наказами французьких і британських агентів. Саме ними, запевняв О. Севрюк, були утворені та на їхні гроші споряджені загони червоних в Україні, які склалися з услякого наброду, «пропавших, зовсім позбавлених засобів до існування елементів» [15, 276]. Зі слів українського дипломата випливало, що Австро-Угорщина із союзниками, сприяючи звільненню України від радянських військ, зробили б послугу не так українській державі, як самі собі.

Навряд чи українські дипломати вірили в те, що казали своїм партнерам під час переговорів: про міць армії УНР та про вплив Антанти на більшовиків в Україні. Українська сторона сподівалася завдяки цим хитрощам керувати діями партнерів – спонукати їх задовольнити прохання про мілітарну підтримку, зробити це якнайшвидше й водночас утриматися від затвердження завищеної ціни за її надання.

Перші результати переговорів розчарували. Заявивши, що розгляд таких питань – у компетенції військових, німецькі дипломати в Бресті направили О. Севрюка і його колег до генерала М. Гофмана, начальника штабу головнокомандувача німецького Східного фронту. Гофман, який свого часу сам пропонував набрати війська з полонених, і тепер вважав цю справу здійсненою, але доволі складною [9, 206].

У розмові з Гофманом також було порушене питання про безпосередню військову допомогу – силами німецьких військ. За свідченням М. Залізняка, ідею захоплено не сприйняли: «Генерал Гофман відповів, що це справа незвичайно тяжка, вимагає довгої підготовки, казав навіть, що на зорганізування успішної боротьби проти більшовиків і похід до Києва треба витратити два місяці, пустився в різні технічні і стратегічні міркування» [14, 136].

Перші переговори з австро-угорськими делегатами стосувалися формування підрозділів із полонених і переведення до УНР австро-угорських частин з українським особовим складом. Австро-угорські посадовці виявилися неготові відповісти негайно. Ф. Візнер, який представляв у Бресті дипломатичне відомство Австро-Угорщини, і представник верховного командування майор Е. Глейзе самі нічого не вирішували, єдине, що могли, – передати запит української сторони своєму керівництву. За твердженням Е. Глейзе, підготовка операції мала забрати близько півроку. Його співрозмовникам здалося, що він навмисно представляв справу надзвичайно важкою. М. Залізняка у спогадах не добирав слів: «Показалося, що це або був тупоумний дурень, або мав інструкцію такого з себе удавати» [14, 137]. Насправді ж у своїй доповіді керівництву Е. Глейзе радив виконати прохання уряду УНР [15, 277].

Що ж стосувалось участі у війні на боці УНР власне військ Центральної держави, то в розмові з Ф. Візнером О. Севрюк «характеризував це питання як таке, яке в теперішній час зовсім не актуальне, що в колі членів української делегації могло обговорюватись лише теоретично» [15, 277].

Однак зовсім згодом саме це питання стало основною темою переговорів. 12 лютого 1918 р. Рада народних міністрів УНР ухвалила рішення про те, щоб дозволити «введення німців» у межі УНР. 13 лютого 1918 р. Коронна рада Німецької імперії затвердила рішення верховного командування про проведення наступальної операції на Східному фронті, яка мала охопити й українські терени. Переговори про створення частин із військовополонених і відправлення до УНР січових стрільців тривали, але відійшли на другий план.

Отже, українські дипломати в Брест-Литовську, очевидно, мали інструкції насамперед домовлятися про створення частин із військовополонених і про залучення до бойових дій в Україні австро-угорських частин з українців, зокрема Легіону січових стрільців. Водночас у полі зору перебувала й інша можливість – відправити в Україну власне війська Центральних держав. Перші консультації з представниками цих держав мали дати відповідь на запитання, який із трьох варіантів допомоги (силами військ Центральних держав, підрозділів із полонених або австро-угорських частин із галичан) реалізувати було б простіше, швидше та на найбільш вигідних для УНР умовах. Також попереднє з'ясування мало засвідчити, із ким найкраще мати справу: з урядом Німеччини, чи з урядом Австро-Угорщини, чи з ними обома.

1. Дорошенко Д. И. *Война и революция на Украине* / Д. И. Дорошенко // *Революция на Украине по мемуарам белых*. – Москва; Ленинград : Госиздат, 1930. – С. 64–98.
2. Кураев О. О. *Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрямок* / О. О. Кураев. – К., 2009. – 456 с.
3. Малиновский Б. В. *Военная помощь Центральных держав Украине (переговоры в Бресте, февраль 1918 г.)* / Б. В. Малиновский // *Вопросы германской истории*. – Днепропетровск: РИО ДНУ, 2006. – С. 83–101.
4. Шестаевецька Л. В. *Проблема надання німецької військової допомоги УНР та її вирішення у Брест-Литовську* / Л. В. Шестаевецька // *Магістеріум*. – К., 2001. – Вип. 7: *Історичні студії*. – С. 93–96.
5. Федюшин О. *Украинская революция. 1917–1918* / О. Федюшин. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 334 с.
6. Borowsky P. *Deutsche Ukrainepolitik 1918 (unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsfragen)* / P. Borowsky. – Luebeck, Hamburg, 1970. – 316 s.
7. Грушевський М. С. *Новий період історії України за роки від 1914 до 1919* / М. С. Грушевський. – К., 1992. – 46 с.
8. Греків О. П. *Весна 1918 року в Україні* / О. П. Греків // *За державність: матеріали до історії Війська Українського*. – Торонто, 1964. – 36. 10. – С. 23–26.
9. Любинський М. М. *Як прийшли німці* / М. М. Любинський // *Літературно-науковий вісник*. – 1918. – № 12. – С. 202–216.
10. Дорошенко Д. И. *Історія України 1917–1923 рр.* / Д. И. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Т. 1. *Доба Центральної Ради*. – 437 с.
11. Севрюк О. *Галичина в Берестейських переговорах* / О. Севрюк // *Історичний календар-альманах «Червоної Калини» на 1939 рік*. – Львів, 1938. – С. 61–70.
12. Севрюк О. О. *Берестейський мир (Уривки із споминів)* / О. О. Севрюк // *Берестейський мир: Спомини та матеріали*. – Л.; К.: Червона Калина, 1928.
13. Тинченко Я. *Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії)* / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2009. – 480 с.
14. *Залізняк М. К. Моя участь у мирних переговорах в Берестю-Литовському* / М. К. Залізняк // *Берестейський мир: Спомини та матеріали*. – Л.; К.: Червона Калина, 1928.
15. *Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergruende* / Hgb. von T. Hornykiewicz. – Philadelphia, 1967. – Bd. 2. – 484 s.

Я. М. Мартинюк

СТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛІТІЙ

Статтю присвячено дослідженню інституту місцевого самоврядування, що функціонував на Волині в міжвоєнний період. У роботі на підставі аналізу опублікованих та архівних джерел, наукової літератури схарактеризовано законодавче становлення органів сільського самоврядування. Описано їхню організаційну структуру, а також окреслено шляхи й методи урядового контролю за їхньою діяльністю.

Ключові слова: Волинське воєводство, територіальне самоврядування, гміна, громада, солтис, вйіт.

The article is dedicated to the investigation of the institute of the local self-governing, which functioned in Volyn during the period between wars. Based on the analysis of the published and archival documents, the science literature the research describes the main stages of the self-governing body's foundation. Their organization structure are presented in the article. In the research the ways and methods of the realization of the government's control over self-governing bodies work are investigated.

Key words: Volyn principality, local self-governing, gmina, povit, sejm, community, Soltys, voit.

Пропоноване дослідження стосується того історичного періоду, коли частина західноукраїнських земель, зокрема Західна Волинь, входили до складу Другої Речіпосполитої. Цей порівняно короткий у хронологічному вимірі період надзвичайно насичений різноманітними подіями в економічному, суспільно-політичному, культурному житті краю. Його історію досліджували багато українських і зарубіжних істориків, проте на сьогодні існує низка важливих аспектів історії цього періоду, що потребує більш ґрунтовного розгляду, нових підходів та оцінних суджень щодо аналізу тих чи тих процесів, подій і явищ, діяльності історичних персоналій. Одним із таких аспектів є становлення й функціонування на Волині в окреслений історичний період інституту самоврядування.

Польська історіографія теми – значно багатша [1–12], однак автори переважно не порушують питання українсько-польських відносин у площині самоврядування. Українське дослідження недостатньо досліджені особливості урядової політики щодо самоврядних інституцій на теренах Волині. Не стала ще предметом спеціального вивчення й позиція провідних українських політичних партій стосовно органів самоврядування. Донині не з'ясовано й особливостей проведення виборів до рад різних рівнів. Усе це дає підстави вважати, що досліджувана в статті тема є актуальною в науковому аспекті.

Згідно із законодавством Другої Речіпосполитої, сільська гміна була одночасно територіальною одиницею й інституцією самоврядування та діяла на правах юридичної особи [13, 1]. Членами сільської гміни вважали осіб, які народилися на території Речіпосполитої, постійно проживали в гміні принаймні десять місяців і володіли нерухомістю на її території. Особи, які відповідали названим умовам, мали право брати участь у виборах до гмінних самоуправ, користуватися (у разі потреби) майном